

Atatürkçü Düşüncede Kültür ve Kütüphane Olgusu

Hidayet Oktay*

“Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür” (K. Atatürk)

Öz

Makalede Atatürk'ün kültürel kalkınmada kitap ve kütüphanenin yerini ne denli önemseydiğini vurgusu yapılmaktadır.

Bütün toplulukların temelini kültür oluşturur. Önemli olan bu kültürel varıllığı gelecek kuşaklara aktarabilmektir. Kendi dilini, yazısını, tarihini kültürüne yansıtabilen topluluklar bugün dünya ekonomisine-sosyolojisine yön veren topluluklar ya da uluslardır (Anglo-Sakson kültürlü topluluklar gibi). Kültür kalıtının önemini bilen Atatürk öncelikle kendi geçmişimizi (tarihimizi, sosyolojimizi) öğrenmek-öğretmek için Türk Tarih Kurumu'nu kurdu (15 Nisan 1931). Tarihini öğrenen Türk ulusu ulusal dili olan Türkçe'yi de tanıdı. Bunun için Atatürk 12 Temmuz 1932'de de Türk Dil Kurumu'nu kurdu. Böylece tarihte ilk kez bir ulus “Türkçe'yi” resmi dil olarak kabul edecektir. Tarihini, dilini öğrenen uluslar yazını da kendi dillerinde yapmadıkça hakla bütünleşemezler (Divan edebiyatı gibi). Bu tehlikeyi sezen Atatürk, ulusal yazını desteklemiştir.

Kılıçla verilen savaşı kazanan Gazi Mustafa Kemal Atatürk batılı, laik, ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Ama işin zor kısmı yeni başlamıştır. Kültürel kalkınma yapılmadan (Batının aydınlanma devrimi gibi) batılı olunmayacağını biliyordu. Batılılaşmanın en önemli göstergesi de “kitaptır”, “kütüphanedir”, “laboratuardır. Genç Türkiye Cumhuriyeti savaştan yeni çıkmıştır. Halkı yığın, yorgun, aç, sefildir. Ama liderleri umutlu, bilgili, inançlıdır. Bu lider biliyordu ki halkı, işlenmemiş verimli bir toprak gibidir; iş bu verimli değerleri işleyip çıkarmaktır. Bunun için halka bir örnek sunulmalıdır. En iyi örnek de liderlerdir. Bunu bilen Gazi işe kendisinden başlamıştır. çevresine, halkına her alanda örnek olmalıdır. Boşa geçirilecek bir saniye bile yoktur; zaten Gazi'nin yaşamı boyunca hiç boş zamanı olmamıştır. “28.6.932' günü saat 11:00'den 1.7.932' günü saat 19:00'a kadar olan 80 saat içerisinde 17 saat 15 dakika uyumuş 62 saat 45 dakika çalışmıştır” (Vurkaç, 1988:86) Bunun gibi nice çalışma sürelerini Gazi halkı için, ulusu için harcamıştır.

Atatürk'ün en çok zaman harcadığı işlerin başında kitap okumak gelmiştir. Gazi Mustafa Kemal zevk için okumuş, öğrenmek için okumuş, örnek almak için okumuş ama herşey için her zaman her yerde okumuştur. Onun içindir ki Atatürk'ün yemek masası, sanki bir üniversite anfasinin küçültülmüşü gibidir. Sön-

* Hidayet Oktay, Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü'nde Kütüphanecidir.

mez, Atatürk'ün sözlerini şöyle aktarmış: “*Tabakların, bıçakların yanına mutlaka birer bloknot ile kalem yerleştirmeyi de hiç unutmazdım. Yemek odasının bir köşesinde okullardaki gibi bir de kara tahta bulunurdu. Tebeşiri ile silgisi o sofranın bir parçasıydı*” (Sönmez, 1993:6). Atatürk bu sofrada genç cumhuriyetin birçok konusuna çözüm aramış ve bulmuştur. Ulusal kültürümüze ışık olacak bir çok önerileri dinlemiştir. Gazi Mustafa Kemal'in yemek masası kütüphanesine çok yakındır. Çalışmalarını da genellikle kütüphanesinde yapmıştır. Yemek odası ile kütüphane Atatürk için fizyolojik bir gereksinimdir. Atatürk, yaşamı boyunca kitaba-kütüphaneye büyük önem vermiştir. Kılıçla kazanılan bağımsızlık kalemle kitapla-kütüphane ile desteklenmedikçe “*tam bağımsızlık*” değildir. Bu tehlikeyi bilen Atatürk öncelikle kitap yazarları teşvik eder. Kütüphaneleri destekler. “*24 ağustos 1925 günü Kastamonu’da bulunan Atatürk, kentın kütüphanesine uğrar. Kütüphaneciye birkaç kitap adı söyler. Kitapların kütüphanede olmadığını söylerler. Bunun üzerine Atatürk 500 Lira çıkararak kütüphaneciye verir. “Bununla faydalı kitaplar alınız kitap sayısını çoğaltınız der”* (Vurkaç, 1988:89). Atatürk çıktığı yurt gezilerinde genellikle kütüphaneler uğramıştır. Zaten o dönemde Anadolu kentlerinde çok az kütüphane bulunmaktadır. Yazılı kültürü bu kadar yoksul olan bir ulusun geleceği aydınlık olamaz. Ne yapıp etmeli ki halkla kitabı buluşturmalı? Bu işlevin gerçekleşmesi için batılı anlamda “halk kütüphaneleri” kurulmalı ki Anadolu insanı kitaba kavuşabilsin. Böylece binlerce yıllık Anadolu kültür mozaığı insanlara ışık olabilsin. Atatürk ilk iş olarak “halkevlerini” kurdurmuştur. Bu kurumlar genç cumhuriyetin kültür birikiminin yayılmasına, halkın aydınlanmasına öncülük etmişlerdir. Halkevlerinin kültür torunları olan halk kütüphaneleri bugün Anadolu'nun her tarafında 1405 şubesiyle hizmet vermektedir. 70.000.000 nüfuslu Avrupa'nın en büyük devletlerinden birisi olan Türkiye Cumhuriyeti, kitap- kütüphane varsıllığı bakımından son sıralardadır.

Bugün Bulgaristan'da 41.245.762 kitap, 4.237 kütüphane; Almanya'da 149.205.000 kitap, 14.372 kütüphane; İsviçre'de 27.881.000 kitap, 2498 kütüphane bulunurken Türkiye'miz de 1412 kütüphanede 12.218.836 kitap bulunmaktadır (Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 2001; Milliyet Gazetesi,2001). Bu veriler Atatürk'ün arzuladığı rakamlar olmasa gerek. Oysa Gazi Mustafa Kemal, yokluk yıllarında bile “*1923-1938 yılları arasında 16.046 kitabın basımını gerçekleştirmiştir*” (Vurkaç, 1988:100).

Kitaba, okumaya, kütüphaneye, araştırmaya bu kadar önem veren ulusal önderimizi bizler gerçekten örnek olarak alabildik mi? Bu soruya yukarıdaki rakamların ışığında evet diyemeyiz; gene de her şey bitmiş değildir. Yeniden bir kültürel devrim hareketiyle Gazi'nin yakmış olduğu ışığı canlandırabiliriz. Unutmayalım ki üzerinde yaşadığımız topraklar atalarımıza bu olanağı fazlasıyla vermiştir. Bize ışık olan atalarımızın son halkası Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bu büyük öndere daha nice değerler katmak için tarih önünde hepimiz sorumluyuz. Bugün için rakamlar bizim lehimize değildir. Ama Atatürk ne demişti? “*Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur*”. Bu kudreti açığa çıkartacak olan bizleriz. Tek yapacağımız birazcık çalışmak.

Bilimsel çalışmanın en önemli halkalarından birisi de çağdaş bir kütüphane-

dir. Bir ülkede kütüphane ile kitap sayısı ne kadar fazlaysa bilimsel çalışmalar da o kadar fazla olacaktır. 1983-1986 yılları arasında ülkemizde toplam 118 bilimsel yapıt üretilirken, ABD 31.290 yapıtla birinci, İngiltere 5.478 yapıtla ikinci, Almanya 5.334 yapıtla üçüncü olmuşlardır (Akışık, 1997:60). Bu rakamların ezikliğinden kurtulmak gerekir. Önümüzde parlayan ışığı rehber alacağız. Daha çok üretip daha çok okuyup daha çok çalışacağız. Sonuçta da daha çok kazanacağız. Kişi başına düşen gelire birlikte kişi başına düşen kitap, bilimsel yayın, gazete, doktor, otomobil... de artacaktır. Böylece Anadolu yeniden uygarlık merkezi olacaktır. Bu yükselişin baş aktörleri kütüphaneciler olurken kütüphaneciler de gelişmenin gerçekleştiği mekanlar olacaktır. Halkevlerinin bıraktığı bayrağı daha yukarılara çıkarmak halk kütüphanelerinin görevidir. Halkından kopuk bir kalkınma olmamıştır, olamaz da.

Halkının rahatı, huzuru için gecesini gündüzüne katan Atatürk kütüphane ile kitaplara düşküdü. Biliyordu ki halk sevdiği kimseleri örnek alır; sevdiği insanın yaptıklarını yapmak ister. Bunun için Atatürk yanından kitapları hiç ayırmamıştır. Şimdiki Cumhurbaşkanlığı köşkü yapılırken Gazi, mimardan iki şey istemiştir: Büyük bir yemek odası ile büyük ferah bir kütüphane. Haritaların notların serilebileceği, büyük masaların sığabileceği geniş, aydınlık bir kütüphane (Sönmez, 1998:231). Atatürk böylece halk kütüphanelerinin kurulmasına da öncülük etmiştir. Büyük salonlarda kitapların raflarda rahatça ulaşılabilceği kütüphanelere ışık tutmuştur (Bugünkü açık raf sistemi). Halkına her konuda ışık olan Atatürk, yöneticilerimize de birçok iletiler sunmuştur. “Yaradılışı bakımından okumayı, incelemeyi seven insanlar kendi kitaplıklarında, kendi kitapları arasında bütün güçleri ve büyüklükleri ile görünürler” (General Charles H. Sterrile). Atatürk yabancı devlet adamlarının çoğunu kütüphanesinde ağırlamıştır. Bu davranışı ile geleceğin yöneticilerine birçok ileti vermiştir. Ne yazık ki bugün bu iletilerin hiçbirisi yerine ulaşmamıştır. Atatürk ayrıca yurt gezilerinde de yabancı devlet adamlarına kütüphaneleri gezdirmiştir. 22 Haziran 1933 günü İran Şahı Rıza Pehlevi’yi İzmir Milli Kütüphanesi’ne götürmüştür. Ulusal önderin bu ileti de bugün unutulmuştur. Bugün bırakın devlet adamlarını kendi bakanımız, Genel Müdürlerimiz bile kütüphanelere uğramamaktadırlar (Kütüphaneler Genel Müdürü dışında). Şu anlaşıldı: Kütüphane kullanılmak için uğranılmıyor; bunu rakamlar doğrulamaktadır. Hiç olmazsa ulusal gezilerde, bünyesinde tarihsel özellikler taşıyan kütüphanelere gidilse, bu kütüphanelerdeki yazmalar incelense, görevlilerden bilgiler alınsa bile biz kütüphaneciler daha mutlu olacağız.

Atatürk’ün çocukları olarak bizler, almış olduğumuz bayrağı daha yukarılara çıkarmak zorundayız. Ülkemizde hizmet veren 1412 kütüphanede halkımıza aralıksız hizmeti görev bilip laik, demokratik, çağdaş Türkiye’nin aydınlanmasını sağlamalıyız. Kendimize insanlık tarihinin yetiştirdiği en büyük liderlerden birisi olan Gazi Mustafa Kemal’i örnek almalıyız. O’nun hoşgörüsünü, bilgisini, sezgisini, yeteneğini kendimizde bulmak için aralıksız çalışmalıyız. Halkımızı kitaba-kütüphaneye yeniden çekmenin yollarını arayıp bulmalıyız. Buna mahkumuz. Bunun için devletimizin bütün olanaklarını kullanmalıyız. En küçük köyden en büyük metropol kentimize kadar her yere bu görüşü, düşünceyi yerleştirmeliyiz.

Halkın doğrudan ekonomisine etkili olmadığı sürece halkın kütüphaneye çekilmesi zor gibi görülmektedir. Biz ulus olarak bilgiye ve kültüre değer vermediğimiz sürece halk her zaman haklıdır. Bilgili, kültürlü kimseler hak ettikleri değeri görür önemli makamlara gelirlerse halk, bilgiye ve kültüre verilen değeri gözle görecektir, böylece köy muhtarları bile halkının karşısına kitaplarla çıkacaktır. Valiler, kaymakamlar yılda birkaç toplantılarını halk kütüphanelerinde yapacaklardır. Yönetici erk de kitap-kütüphane bağlantısını halkına gösterecektir. Çalışan kütüphaneciler de unutulmuşluktan kurtulmanın şevkiyle işlerine daha çok sahip çıkacaklardır.

Bizler ki kitapların yakıldığı, yasaklandığı, kütüphanelerin kapatıldığı, talan edildiği bir coğrafyada yaşamaktayız. “27.6.1985 günü 133.607 kitap yakılmıştır” (Akışık, 1997:277). Oysa Atatürk bu konuda çok şeffaftır. Hiçbir dönemde kitaba düşman olmamış, kitap yasaklatmamış, yaktırmamıştır. Kendisi hakkında yayımlanan olumsuzluk içeren kitapları bile zevkle okumuş okutmuştur (Bozkurt gibi). Bizler de bu doğrultuda hizmet vermeye mahkumuz. Biz kütüphaneciler diğer iş kollarındaki “devlet memurluğu” kalıbına kendimizi koyamayız. Buna hakkımız yok. Çünkü bizler her yerde her zaman gönüllü kültür elçileriyizdir. Böylece Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün özlediği laik, demokratik, çağdaş hukuk devleti olabiliriz.

Bizim ülkemizde de bir kitabın birinci baskıları 50.000’ler düzeyine, kişi başına düşen yeni basılmış kitap sayısı 5-6’lara çıkarsa Atatürk’ün gözleri gülecektir (Bugün bir kitabın birinci baskısı 1000-2000 civarındadır). “1935 yılında 9280 kişiye bir kitap düşerken, 1995 yılında 12089 kişiye bir kitap düşmektedir” (Cumhuriyet Gazetesi..., 2001:15).

Biz gönüllü kültür elçileri üstlendiğimiz görevin zorluğunu biliyoruz. Zoru başardığımız sürece de istediğimiz hakları, değerleri alabiliriz. Bizler görevlerimizi yapmadığımız sürece miskinler tekkesi gibi oturduğumuz yerde kalırsak kimseler bizlere sahip çıkmaz. İşe kendimizden başlayalım. Hiçbir zaman da umudumuzu kaybetmeliyim. Umudunu kaybedenler yaşama sevgisini, üretme arzusunu kaybetmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akışık, Kenan Mümtaz. (1997). *İslam dünyasında beyin verimsizliği*. Ankara: Ürün. Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki. (4 Ocak 2001).
- Kütüphaneler Genel Müdürlüğü. (26.09.2001) [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.kutuphanelergm.gov.tr>
- Milliyet Gazetesi. (10 Haziran 2000)
- Sönmez, Cemil. (1993). *Atatürk ve okuma sevgisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- (1998). *Atatürk'te edebiyat sevgisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Vurkaç, Yılmaz. (1988) *Atatürk ve kitap* İstanbul: Milliyet